

СТАН СТАТЕВОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕМПІРИЧНА ВЕРИФІКАЦІЯ

THE STATE OF SEXUAL CONSCIOUSNESS OF ADOLESCENTS IN AN INDUSTRIAL REGION DURING THE WAR: EMPIRICAL VERIFICATION

Метою даної наукової роботи є з'ясування стану статевої самосвідомості підлітків промислового регіону в умовах воєнного стану. На основі аналітичного опрацювання наукової літератури уточнено зміст, етапи і структуру статевої самосвідомості, визначено соціальних агентів, які впливають на її стан. Уточнено, що формування статевої самосвідомості підлітків проходить у три етапи: перший – формування статевої ідентифікації; другий – формування стереотипу статевої поведінки; третій – формування сексуального потягу, вибір об'єкта потягу, реалізація цього потягу. Обґрунтовані основні структурні компоненти статевої самосвідомості підлітків, а саме: когнітивний, емоційний, поведінковий і ціннісний. Визначено індикатори для їх вимірювання як компонентів, що визначають стан статевої самосвідомості.

Емпіричною базою для досягнення мети стало авторське соціологічне Google-опитування підлітків віком від 14 до 17 років у місті Кривий Ріг (термін проведення: з 15.01.2025 по 05.02.2025, вибірка 530 респондентів, репрезентативна за віком і статтю, похибка не перевищує 3%).

У результаті соціологічного опитування з'ясовано, що статева самосвідомість підлітків промислового регіону (на прикладі м. Кривий Ріг) в умовах війни перебуває на стадії свого формування і характеризується фрагментарністю та неоднорідністю розвитку її компонентів. З'ясовано, що основними соціальними агентами формування статевої самосвідомості підлітків є інтернет, соціальні мережі, однолітки і батьки. Підкреслено, що в умовах війни актуалізується потреба в удосконаленні доступної системи статевого просвітництва, зокрема в закладах освіти, підкріпленої ціннісними орієнтирами, міжособистісною довірою та інституційною підтримкою.

Ключові слова: підлітки, статева самосвідомість, статеві відносини, статево вихо-

вання, когнітивність, емоційність, статева поведінка, цінності, воєнний час.

The purpose of this research is to clarify the state of sexual identity of adolescents in an industrial region under martial law. Based on the analytical study of scientific literature, the content, stages and structure of sexual consciousness are clarified, and social agents that influence its state are identified. It is clarified that the formation of adolescents' sexual identity takes place in three stages: formation of sexual identification; formation of a stereotype of sexual behavior; formation of sexual desire, choice of the object of desire, and realization of this desire. The main structural components of adolescents' sexual self-awareness are substantiated: cognitive, emotional, behavioral and value. Indicators for measuring them as components that determine the state of sexual identity are identified.

The empirical basis was the author's own sociological Google survey of adolescents aged 14 to 17 in the city of Kryvyi Rih (period of conduct: from January 15, 2025 to February 05, 2025, sample of 530 respondents, representative by age and gender, the error does not exceed 3%).

As a result of the sociological survey, it was found that the sexual identity of adolescents in an industrial region (on the example of Kryvyi Rih) in the conditions of war is at the stage of its formation and is characterized by fragmentation and heterogeneity of the development of its components. It has been found that the main social agents of the formation of adolescents' sexual identity are the Internet, social networks, peers and parents. It is emphasized that in the context of war, the need to improve the accessible system of sexuality education, in particular in educational institutions, supported by values, interpersonal trust and institutional support, is becoming more urgent.

Key words: adolescents, sexual identity, sexual relations, sex education, cognitive, emotional, sexual behavior, values, wartime.

УДК 316.64-055.1/2-053.6:355.01
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.1.5>

Смаглюк О.А.

аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет

Лобанова А.С.

д.соціол.н., професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет

Постановка проблеми. Підлітковий вік є вкрай важливим і водночас критичним періодом у формуванні особистості. Саме у цей період формується статева самосвідомість, яка згодом впливає на сексуальні стосунки між юнаками і дівчатами, визначає не лише рівень обізнаності підлітків щодо фізіологічних аспектів статевої поведінки, а й їхні морально-етичні переконання, соціальні установки та поведінкові моделі з особами протилежної статі. У сучасному світі під впливом військових дій, інформаційних технологій, соціальних мереж та зміни сімейних цінностей процес формування статевої культури зазнає значних трансформацій. Це, своєю чергою, ставить перед науковцями завдання вивчення сучасних особливостей статевої культури підлітків, чинників, що вплива-

ють на її розвиток, а також пошуку ефективних методів статевого виховання [2]. І найважливішим етапом статевого виховання підлітків є формування у них свідомого ставлення до свого організму, його дорослішання, розуміння необхідності дотримання статевої культури у взаємовідносинах з особами протилежної статі. Тобто мова йде про статево виховання підлітків, зокрема формування у них достатнього рівня статевої самосвідомості. Однак у середовищі сучасних підлітків поширюються певні деструктивні поведінкові практики, зокрема раннє статево життя, часта зміна партнерів, захворюваність, рання вагітність тощо [7]. Тому актуалізується потреба у з'ясуванні рівня сформованості статевої самосвідомості у підлітків, зокрема промислового регіону.

Ступінь розробленості проблеми. Питання статевого виховання підлітків, формування їх статевої культури та самосвідомості активно досліджуються такими українськими науковцями, як: М.Д. Вовканич, О. А. Голоцван, Н.О. Лещук, Ж.В. Савич, Я. М. Сивохоп, Л.М. Слободченко, З.А. Шкіряк-Нижник, Л.М. Синчук, Н.Я. Жилка, Т.А. Романенко, І.В. Слепакурова та інші. У своїх наукових працях вони торкаються різних аспектів статевого виховання, сексуальної поведінки, сексуальної культури і статевої відносин.

Як зазначають фахівці, термін «статеве виховання» у широкому розумінні означає вплив середовища на психосексуальний розвиток і формування індивіда, а у вузькому – «процес систематичного, свідомо планованого і здійснюваного, орієнтованого на певний кінцевий результат, спрямованого впливу на психічний і фізичний розвиток хлопчика (чоловіка) і дівчинки (жінки) для оптимізації їх особистісного розвитку та діяльності в усіх пов'язаних з відносинами статей сферах життя» [6; 10]. Тобто, статеве виховання, як і виховання взагалі, передбачає наявність у особистості усвідомлюваних цілей у певній сфері її життя, відповідних їм програм і методів, конкретних практик поведінки. А усвідомлені цілі, настанови, життєві орієнтири – це складові сфери свідомості, яка формується у процесі виховання. Формування статевої самосвідомості підлітків, як і статевої культури, є функцією їх статевого виховання. Як підкреслює М.Д. Вовканич, для «підлітків важливим є питання самоусвідомлення своєї сексуальності та в подальшому її актуалізації. Форма актуалізації сексуальності, на жаль, стає невизначеною, імпульсивною, незрілою імітацією дорослої поведінки» [1].

Звісно, що проблема сексуальної самосвідомості, а відтак і статевої поведінки підлітків є вкрай важливою складовою статевої культури і тому потребує більш глибокого дослідження з огляду на зовнішні соціальні обставини, які пов'язані з російсько-українською війною та її руйнівними наслідками.

Отже, **метою даної наукової роботи** є з'ясування стану статевої самосвідомості підлітків промислового регіону в умовах воєнного стану. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: 1) уточнити зміст і структуру статевої самосвідомості; 2) визначити індикатори, за допомогою яких доцільно досліджувати стан статевої самосвідомості підлітків; 3) з'ясувати соціальні показники та рівень розвитку стану статевої самосвідомості підлітків промислового регіону в умовах війни на прикладі м.Кривий Ріг.

Емпіричною базою для досягнення мети стало авторське соціологічне Google-опитування підлітків віком від 14 до 17 років у м. Кривий Ріг (термін проведення: з 15.01.2025 по 05.02.2025, вибірка 530 респондентів, репрезентативна за віком і статтю, похибка не перевищує 3%). Опитування проводилося серед учнів 9-11 класів з дозволу

відділів освіти виконкомів районних в місті рад за попереднім погодженням департаменту освіти і науки Криворізької міської ради. Слід зауважити, що у зв'язку з російсько-українською війною Дніпропетровська область стала центром розміщення внутрішньо переміщених осіб, які в пошуках роботи обрали зокрема і Кривий Ріг. Це, в свою чергу, вплинуло на збільшення кількісної складової населення в місті. Станом на 01.01.2025 в закладах загальної середньої освіти міста Кривого Рогу генеральна сукупність учнів 9-11 класів складає близько 12 тис. осіб, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб шкільного віку в місті близько 2660 осіб. А тому респондентами даного опитування є не лише юні криворіжці, а й підлітки сусідніх регіонів, які були вимушені переїхати в м.Кривий Ріг і навчаються у гімназіях та ліцеях міста.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві питання формування статевої самосвідомості набувають особливого значення, оскільки вони визначають не лише особисту ідентичність людини, а й впливають на її соціальні взаємодії. Як підкреслює К. Глущенко, статеві самосвідомість як «усвідомлення власної статевої приналежності і статі оточуючих» є першим етапом психосексуального розвитку підлітка, який передуює «становленню статевої поведінки, тобто формуванню стереотипу адекватної статевої ролі, відповідного до психофізіологічних і соматичних ознак дитини, що і визначає «психосексуальну орієнтацію, яка є спрямованістю статевого потягу на представників тієї чи іншої статі»[4].

Статева самосвідомість формується під впливом різних чинників, зокрема біологічних, культурних та соціальних. Її розвиток допомагає людині краще усвідомлювати свою роль у суспільстві, будувати гармонійні стосунки та дотримуватися етичних норм [2]. На думку М.Д. Вовканич, основними факторами, що впливають на формування сексуальної самосвідомості та моделі сексуальної поведінки підлітків, є, *по-перше*, стрімкий розвиток комунікаційних технологій, оскільки підліткам нині доступна надмірна кількість інформації щодо зарубіжних культур, зокрема сексуальної в усіх її проявах і формах, що, зрозуміло, не завжди сприяє формуванню здорової сексуальної поведінки; *по-друге*, внаслідок поступового зниження віку настання статевої зрілості [1].

Отже, *статева самосвідомість* – це усвідомлення людиною власної статевої ідентичності, ролі та поведінки, що формується під впливом біологічних, соціальних і культурних факторів. Вона охоплює знання про статеві відмінності, сексуальну орієнтацію, гендерні ролі та етичні норми, пов'язані з інтимними стосунками. Статева самосвідомість виявляється у гендерній ідентичності. Як зазначає В.Р. Петрів, гендерна ідентичність – це «аспект самосвідомості, який описує переживання людиною себе як представника певної статі. Це одна з базових рис, яка формується в результаті психологічної інтеріоризації і включає засво-

ення особистістю гендерної ролі (поведінка людей в залежності від позицій у суспільстві) та розвиток гендерної самосвідомості» [9]. Можна погодитися з Т.В. Івановою і М.О. Карч, які вважають, що «гендерна ідентичність є багатокомпонентним конструктом, що об'єднує в собі особистісні атрибути і переживання в їх зв'язку із зовнішнім поведінкою і актуальними соціокультурними умовами» [5]. Як справедливо підкреслює Д.Г. Гребінчук, гендерна ідентичність є «релятивно новим поняттям, яке загалом асоціюється з соціальною статтю та гендером, виражаючи сприйняття особистістю своєї статево-рольової поведінки у взаємодіях, професійній активності та інших аспектах життєдіяльності», так як поведінка чоловіків та жінок визначається не лише біологічною статтю та фізіологічними особливостями, але й унікальним сприйняттям себе у контексті гендерних ролей, що формується протягом життя» [3].

Психологи у формуванні статевої самосвідомості підлітка виокремлюються три основні етапи. На першому етапі, який триває від 4 до 6 років, формується статева ідентифікація, тобто усвідомлення дитиною належності до певної статі: чоловічої чи жіночої. Другий етап (з 6 до 9 років), характеризується формуванням у дітей стереотипу статевої поведінки – публічного вираження статевої ідентичності, що відповідає прийнятим у суспільстві нормативам і забезпечує їм належність до певної статі очима інших людей. Сексуальність підлітків набуває прихованого характеру, а їхній моральний розвиток викликає посилення відчуття сорому щодо неї. Третій етап (від 9 до 17 років) позначається формуванням у підлітків сексуального потягу, вибором об'єкта потягу, реалізацією цього потягу. У формуванні сексуального потягу беруть участь як гормональний фон (ступінь статевої зрілості), гени, інстинкти, так і відповідний рівень психічної та соціальної зрілості (особливо моральної), сексуальне виховання. Цей етап включає три стадії: платонічна стадія – 9-11 років, еротична стадія – 12-14 років і стадія сексуального потягу – 15-17 років [8].

Орієнтуючись на етапи формування статевої самосвідомості, можемо виділити основні її компоненти: (1) когнітивний компонент – усвідомлення дитиною власної статі, знання про статеві ролі, розуміння відмінностей між статями; (2) емоційний компонент – прийняття себе як представника певної статі, комфортність у цій ролі; (3) поведінковий компонент – реальні дії, що відповідають прийнятій статевій ролі; взаємодія з представниками обох статей і (4) ціннісний компонент – уявлення про «ідеальну» статеву роль, моральні й культурні уявлення про статі. Як бачимо, залежність між компонентами статевої самосвідомості є взаємопов'язаною та комплексною. Високий рівень когнітивної обізнаності сприяє гармонійній поведінці та емоційній стабільності, тоді як порушення в одному з аспектів можуть викликати труднощі в соціальній адаптації.

Стан розвитку когнітивного компоненту статевої самосвідомості, вважаємо, можуть схарактеризувати такі індикатори, як: 1) усвідомлення значущості віку та статевого інтересу; 2) інформованість про статеві відносини та доступ до знань про них; 3) знання про правові межі початку статевого життя; 4) запит на освітній компонент щодо статевої культури, виховання та статевої відносин. Для з'ясування того, коли підлітки починають свідомо цікавитися статевими відносинами, їм було задано запитання «Як ви думаєте, з якого віку тема статевої відносин стає для підлітка дуже важливою?» (таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Як ви думаєте, з якого віку тема статевої відносин стає для підлітка дуже важливою», % (n=530)

Вік	% до кількості опитаних
10-12 років	13,2
13-14 років	28,5
15 років і більше	49,1
Важко відповісти	9,2

Як бачимо, статеві тематика починає хвилювати підлітків з 10-12 років, оскільки практично кожний сьомий опитаний цього віку зазначив це в анкеті. У віці 13-14 років вже майже кожний третій підліток цікавиться статевими відносинами, а з 15 років – вже половина опитаних вважають статеву тему дуже важливою. І як свідчать соціологічні опитування, майже 72% опитаних підлітків мають достатньо інформації щодо статевої відносин (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, будь ласка, чи вистачає Вам інформації з загальнодоступних джерел щодо статевої відносин?», % (n=530)

Інформованість про статеві відносини та доступ до знань про них	% до кількості опитаних
Так, вистачає	71,9
Скоріше ні, ніж так	10,9
Ні, не вистачає	2,3
Важко відповісти	14,9

Однак хоча більшість підлітків мають доступ до інформації про статеві стосунки і володіють нею, все ж таки кожний третій опитаний стикається з труднощами у пошуку якісної та достовірної інформації. Когнітивний компонент статевої самосвідомості підлітків характеризує і такий індикатор, як знання про правові межі початку статевого життя, для з'ясування рівня розвинутої якого їм було задано таке запитання: «А чи знаєте Ви, з особою якого віку статеві стосунки караються в рамках кримінального законодавства?» (див. таблицю 3).

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання
«А чи знаєте Ви, з особою якого віку статеві
стосунки караються в рамках кримінального
законодавства?», % (n=530)**

Вік особи	% до кількості опитаних
З особою, яка не досягла 14-го віку	14,7
З особою, яка не досягла 15-го віку	0,6
З особою, яка не досягла 16-го віку	49,2
З особою, яка не досягла 17-го віку	1,0
З особою, яка не досягла 18-го віку	27,7
Важко відповісти	6,8

Рівень обізнаності щодо вікових обмежень у кримінальному законодавстві є різним. Половина респондентів правильно визначила, що статеві стосунки з особами до 16 років мають кримінальні наслідки. Водночас, третина респондентів помилково вважає, що відповідальність настає лише у випадку, коли статеві відносини відбуваються з неповнолітніми до 18 років. Між тим до 7% опитаних не змогли дати чітку відповідь на поставлене запитання, що свідчить про недостатню їх поінформованість у правовій сфері. І тому логічним є запит у підлітків на освітній компонент щодо статевої культури, виховання та статевих відносин. Більшість респондентів (понад 70%) підтримують розширення інформування учнів про статеve виховання, що свідчить про усвідомлення важливості цієї теми. Водночас кожний п'ятий опитаний вважає, що інформації достатньо, а 8,2% респондентів не змогли визначитися з відповіддю на це запитання.

Отже, аналізуючи емпіричні показники розвитку когнітивного компоненту статевої самосвідомості, можемо констатувати, що підлітки у своїй більшості розуміють важливість вікових обмежень і ризиків раннього початку статевого життя, проте не завжди мають точні знання щодо правових аспектів. Ці дані підкреслюють значимість раннього статевого виховання, зокрема надання підліткам саме достовірної інформації про ризики, відповідальність, безпеку та різноманітні – емоційні та поведінкові аспекти статевих відносин і особливо – про їх наслідки для здоров'я.

Для визначення стану *емоційного компоненту статевої самосвідомості* пропонуємо ввести наступні *індикатори*: 1) сприйняття підлітками активності/ризиків за умов раннього статевого життя; 2) усвідомлення підлітками проблеми сексуального насильства і 3) запит на інституційну підтримку щодо ранніх статевих відносин та їх наслідків. Для з'ясування того, наскільки підлітки адекватно розуміють ризики раннього статевого життя, їм було задано запитання «Чи можете Ви сказати, хто найчастіше виступає ініціатором статевих відносин з підлітком?» (див. таблицю 4).

Таблиця 4

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи можете Ви сказати, хто найчастіше
виступає ініціатором статевих відносин
з підлітком?», % (n=530)**

Ініціатор статевих відносин	% до кількості опитаних
Повнолітній партнер (старше 18 років)	23,0
Одноліток	16,2
Сам підліток	11,5
Важко відповісти	49,3

Майже половина респондентів не змогла дати однозначну відповідь, що може свідчити про недостатню обізнаність щодо відомих їм фактів статевих відносин підлітків. Серед тих, хто визначив ініціатора, найбільш поширеним варіантом відповіді є повнолітній партнер – майже чверть опитаних зазначили, що статеві стосунки з неповнолітніми ініціюють особи, які старші 18 років. Майже кожний шостий опитаний вказав, що ініціатива найчастіше йде від однолітків і кожний дев'ятий вказав, що самі підлітки ініціюють статеві стосунки. Зрозуміло, що ризики раннього статевого життя виникають майже у кожного другого підлітка, оскільки важко протистояти старшим за них партнерам. Між тим активність статевих стосунків може бути властива приблизно 27,7% опитаних, які або самі ініціюють ранні статеві відносини (11,5%), або погоджуються на пропозиції своїх однолітків (16,2%). Дотичним до емоційного компонента статевої самосвідомості є такий індикатор, як усвідомлення підлітками проблеми сексуального насильства (див. таблицю 5).

Таблиця 5

**Розподіл відповідей на запитання «Чи відомі
Вам, зі слів однолітків чи друзів, випадки
статевого насильства щодо них?», % (n=530)**

Випадки статевого насильства	% до кількості опитаних
Так, відомі	20,8
Ні, не відомі	72,0
Важко відповісти	7,2

Як свідчать дані опитування, більшість підлітків – 72 % зазначили, що їм *не відомі* випадки статевого насильства серед їхніх однолітків, що може свідчити як про низьку поширеність таких ситуацій у їхньому середовищі, так і про небажання або страх жертв говорити про пережите. Кожен п'ятий підліток чув про подібні випадки, 7,2% респондентів не відповіли на це запитання, що вказує на те, що проблема існує, хоча й не завжди набуває відкритого розголосу. Можемо припустити, що на статистику насильства деякою мірою вплинули військові дії, оскільки частина підлітків з числа внутрішньо переміщених осіб могли бути свідками таких злочинів, перебуваючи на окупованих

територіях. Невипадково серед підлітків для стабілізації їх емоційних переживань щодо ризиків і активності ранніх статевих відносин існує запит на інституційну підтримку щодо ранніх статевих відносин та їх наслідків. Майже половина респондентів підтримує створення спеціальних соціально-психологічних тренінг-центрів, для інформування і розгляду різноманітних життєвих ситуацій щодо статевих відносин у підлітковому середовищі.

Оцінка емоційного компонента статевої самосвідомості підлітків промислового регіону, за результатами опитування, вказує на певний рівень розвитку цього компоненту, але також на значні прогалини в його формуванні. Хоча частина підлітків і розуміє важливість ризиків, пов'язаних з раннім статевим життям, однак вони не мають чіткої уяви про них. Підлітки часто не в змозі точно визначити, хто є ініціатором ранніх статевих стосунків, що вказує на брак глибокого усвідомлення відповідальності та можливих наслідків таких відносин. Більшість підлітків не мають чіткої інформації про випадки сексуального насильства серед своїх однолітків, що може свідчити або про низьку поширеність таких інцидентів, або про небажання обговорювати це питання відкрито.

Поведінковий компонент статевої самосвідомості підлітків, пропонуємо вимірювати за допомогою наступних індикаторів: 1) соціальні уявлення про норми сексуальної поведінки; 2) стан соціального оточення та його ставлення до ранніх статевих відносин. Для з'ясування уявлень підлітків щодо усвідомлення норм сексуальної поведінки, їм було задано запитання:

«З якого віку найчастіше сучасні підлітки починають статеве життя?» (див.таблицю 6).

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, з якого віку найчастіше сучасні підлітки починають статеве життя?», % (n=530)

Вік вступу в статеві відносини	% до кількості опитаних
З 12-13 років	3,8
З 14-15 років	28,3
З 16-17 років	49,8
Старше 18 років	10,6
Важко відповісти	7,5

Результати опитування свідчать, що сучасні підлітки розпочинають статеве життя дуже рано, а саме з 12-13 років. І хоча тільки 3.8% респондентів зазначили про це, але такі випадки є реальністю. Майже кожному третьому опитаному відомі факти статевих стосунків підлітків, віком від 14-15 років, а з 16-17 років майже кожний другий підліток починає статеве життя. Можна стверджувати, що до 18 років майже 82 % опитаних підлітків вже мали і мають статеві відносини. Натомість

тільки один з десяти підлітків вважає, що найчастіше підлітки розпочинають дорослі стосунки після 18 років. Ще одним соціальним показником поведінкового компоненту статевої самосвідомості підлітків, є відповіді на питання «Чи є у Вашому оточенні підлітки, які вже мають статевий досвід?» (таблиця 7).

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання «Чи є у Вашому оточенні підлітки, які вже мають статевий досвід?», % (n=530)

Соціальне оточення та його статеві практики	% до кількості опитаних
Так, є і доволі багато	14,3
Так, є але зовсім мало	31,9
Ні, таких немає	40,8
Важко відповісти	13,0

Аналіз відповідей свідчить, що статевий досвід у підлітковому середовищі мають майже 46,2% опитаних, натомість 40,8% стверджують про його відсутність. Між тим 13% респондентів не відповіли на це питання, що може вказувати як на відмінності в середовищах спілкування, так і на небажання відкрито обговорювати подібні теми.

Отже, поведінковий компонент статевої самосвідомості підлітків промислового регіону демонструє досить високий рівень сформованості. Ранній початок статевого життя, про який свідчать як уявлення підлітків, так і їхній особистий досвід, свідчить про поширеність відповідних соціальних практик. Майже половина опитаних уже мали статевий досвід, а понад 80% переконані, що до 18 років підлітки вже розпочинають інтимні стосунки. Це вказує на зниження вікових меж сексуального дебюту та толерантне ставлення до ранніх сексуальних стосунків у соціальному середовищі.

І, нарешті, оцінний компонент статевої самосвідомості може бути схарактеризований за допомогою таких індикаторів, як: 1) ставлення до ролі теми про статеве життя в середовищі підлітків; 2) оцінка впливу соціальних агентів на формування статевих уявлень підлітків і 3) власна оцінка норм і безпеки за умов ранніх статевих відносин. Для з'ясування ставлення підлітків до важливості теми статевих відносин їм було задано запитання щодо ступеня її актуальності (див. таблицю 8).

За результатами опитування, більшість респондентів (56,8%) вважають, що тема статевих відносин є важливою, але не головною серед підлітків. Тільки 10,9% вказали, що ця тема є головною в підлітковому середовищі. 23,8% респондентів вважають, що тема зовсім не важлива, а 8,5% мають труднощі з відповіді на це питання. Тому стає зрозумілим, що хоча тема статевих відносин і є важливою серед підлітків, все-таки, вона не є центральною в їхньому житті.

Таблиця 8

**Розподіл відповідей на запитання
«З яким твердженням Ви згодні?», % (n=530)**

Ступінь важливості теми статевих відносин	% до кількості опитаних
Є головною темою у підлітково- вому середовищі	10,9
Є важливою, але не головною темою у підлітковому середо- вищі	56,8
Є зовсім не важливою темою у підлітковому середовищі	23,8
Важко відповісти	8,5

Для розуміння того, хто є провідними агентами формування статевої свідомості підлітків, у ході дослідження було з'ясовано джерела отримання інформації щодо статевих відносин (респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей).

Аналіз отриманих даних показує, що найбільш актуальними джерелами інформації про статеві стосунки для підлітків є наступні: 1) інтернет – 64,2% опитаних; 2) соціальні мережі – 53,8%; 3) однолітки – 39,4%; 4) батьки – 34,7%; 5) старші друзі – 16,6 %; художня література – 17,4% і навчальні заклади – 14,5%. Як бачимо, для сучасних підлітків традиційні методи освіти та сімейна комунікація займають менше місце в передачі інформації, порівняно з онлайн-ресурсами та ровесниками.

Для оцінки власної безпеки і уникнення ризиків при статевих відносинах, підліткам було задано запитання щодо найбільш безпечного віку початку статевих відносин (див. таблицю 9).

Таблиця 9

**Розподіл відповідей на запитання «Який, на
Вашу думку, найбільш безпечний вік початку
статевих стосунків?», % (n=530)**

Оцінка підлітками безпечного віку вступу в статеві відносини	% до кількості опитаних
з 12-13 років	3,0
з 14-16 років	4,7
з 17–18 років	45,5
18+ років	46,8

Аналіз результатів показує, що більшість підлітків вважають найбільш безпечним віком для початку статевих стосунків 18 років і старше (46,8%) та 17-18 років (45,5%). Це свідчить про високу обізнаність молоді щодо важливості зрілості та готовності до таких стосунків. Лише невелика частина респондентів підтримує ідею початку статевих відносин у підлітковому віці (3,0% – з 12-13 років і 4,7% – з 14-16 років), що може свідчити про свідоме ставлення до питання безпеки та відповідальності.

На основі отриманих результатів опитування, можемо стверджувати, що *оцінний компонент статевої самосвідомості підлітків* промисло-

вого регіону в умовах війни загалом демонструє помірний рівень сформованості. Хоча більшість респондентів визнають важливість теми статевих стосунків, вона не є центральною для підліткового середовища. Основними джерелами інформації залишаються інтернет та соціальні мережі, тоді як роль батьків і школи є менш значущою, що вказує на зниження впливу традиційних агентів соціалізації. Водночас майже 92% опитаних вважають, що починати статеве життя безпечно після 17 років, що свідчить про усвідомлення ризиків і загальне прагнення до відповідального ставлення до інтимних стосунків.

Висновки. Узагальнюючи результати соціологічного дослідження, можна констатувати, що статева самосвідомість підлітків промислового регіону в умовах війни перебуває на стадії свого формування і характеризується фрагментарністю та неоднорідністю розвитку її компонентів, до яких нами віднесено когнітивний, емоційний, поведінковий і ціннісний. На когнітивному рівні значна частина підлітків демонструють достатній рівень усвідомлення вікових обмежень та ризиків, пов'язаних із раннім статевим життям, однак їм властива недостатність правових знань та системного розуміння відповідальності за інтимні стосунки. Це підкреслює потребу в комплексному, науково обґрунтованому статево-вихованні з акцентом на безпеку, права і психологічну готовність.

Рівень розвитку емоційного компоненту статевої самосвідомості підлітків свідчить про певну амбівалентність їх переживань: з одного боку – більшість з опитаних засвідчили загальне розуміння важливості теми статевих відносин, з іншого – не чітко уявлення про відповідальність, їх ризики та наслідки раннього статевого життя. Виявлена у ході дослідження потреба підлітків у підтримці й додатковій інформації про сексуальну культуру, особливо з боку професійних соціально-психологічних служб, свідчить про запит підлітків на емоційну стабільність і орієнтири у статевій сфері.

Поведінковий компонент статевої свідомості опитаних підлітків демонструє високий рівень активності, що виражається у досить ранньому їх сексуальному дебюті та толерантному ставленні до інтимних стосунків у підлітковому віці. Це свідчить як про вплив соціального середовища, так і про брак ефективного попереджувального впливу з боку родини та інституцій освіти щодо ризиків раннього статевого життя.

Оцінний компонент статевої самосвідомості підлітків, як засвідчили результати дослідження, загалом сформований у них на помірному рівні. Попри визнання важливості теми статевого життя, вона не є пріоритетною для більшості опитаних підлітків. Основними соціальними агентами щодо інформації про статево-культуру у підлітків залишаються інтернет, соціальні мережі і однолітки, що зумовлює потенційні викривлення та поверхневості їх знань щодо статевої культури та статевих відносин. Водночас, схильність значної частини

підлітків відкладати початок статевого життя до повноліття, свідчить про наявність у них критичного мислення та відповідального ставлення до теми.

В умовах війни, коли традиційні механізми соціалізації частково зруйновані або ослаблені, формування статевої самосвідомості підлітків відбувається під впливом нових викликів, серед яких – підвищена тривожність, зростання інформаційної вразливості, дефіцит емоційної підтримки та порушення безпечного соціального середовища. Це актуалізує потребу в проведенні соціологічних досліджень у сфері формування статевої культури і сексуальної поведінки підлітків і молоді та в розбудові доступної системи статевого просвітництва, підкріпленої ціннісними орієнтирами, міжособистісною довірою та інституційною підтримкою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовканич М.Д. Проблеми розвитку сексуальної самосвідомості підлітків у сучасному суспільстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Вип. 27. С. 25–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuiured_2013_27_8 (дата звернення: 14.04.2025).
2. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001 (дата звернення: 14.04.2025).
3. Гребінчук Д.Г. Гендерні особливості соціальної взаємодії підлітків: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 65 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10338?mode=full> (дата звернення: 14.04.2025).
4. Глущенко К. Особливості формування статево-гендерної ідентичності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Наукові записки БДТУ, 2021, № 1. С. 99–108. DOI: 10.31494/2412-9208-2021-1-1-99-108. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43606> (дата звернення: 14.04.2025).
5. Іванова Т.В., Карч М.О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського, 2020, Т. 31(70), № 4. С. 28–33.
6. Лещук Н. О., Савич Ж. В., Голоцван О. А., Сивохоп, Я. М. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді: навч. посіб. К., 2014. 136 с.
7. Лобанова А. С., Смаглюк О. А. Раннє статеве життя підлітків як соціальна проблема: правові засади, причини і наслідки. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/48_2024/24.pdf (дата звернення: 14.04.2025).
8. Психосоціальний розвиток дітей і підлітків. Основи здоров'язбережної компетентності. URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/16/63> (дата звернення: 14.04.2025).
9. Петрів В. Р. Механізми становлення гендерної ідентичності особистості. У: Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура: зб. наук. доп. V міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2019 р. Маріуполь, 2019. Ч. 1. С. 192–195.
10. Слободченко Л. М., Шкіряк-Нижник З. А., Синчук Л. М. та ін. Статеве виховання в сім'ях. Бібліотека сімейного лікаря, 2018, № 6(75). URL: <http://dspace-ipag.com.ua/jspui/handle/123456789/111> (дата звернення: 14.04.2025).